

Калиновський Юрій

Калиновский Юрий

Kalinovsky Yuri

СУСПІЛЬНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ У ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Досліджено сутнісні характеристики суспільної правосвідомості в Україні. Проаналізовано особливості впливу суспільної правосвідомості на державотворчий процес. Визначено прояви правового нігілізму у вітчизняному державотворенні. Обґрунтовано корелятивність демократизації суспільної правосвідомості та якісних характеристик державотворчого процесу в Україні.

Исследованы сущностные характеристики общественного правосознания в Украине. Проанализированы особенности влияния общественного правосознания на процесс государственного строительства. Определены проявления правового нигилизма в отечественном государственном строительстве. Обоснована коррелятивность демократизации общественного правосознания и качественных характеристик государственного строительства в Украине.

Ключові слова: *суспільна правосвідомість, державотворення, правові цінності, демократична правосвідомість, громадянське суспільство.*

Ключевые слова: *общественное правосознание, государственное строительство, правовые ценности, демократическое правосознание, гражданское общество.*

Key words: *social justice, state building, state-legal values, democratic justice, civil society.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток української держави неможливий без належного рівня правосвідомості й правової культури населення. Саме особливості й характер суспільної правосвідомості та правової культури є тими чинниками, що визначають якість і темпи державотворчого процесу в сучасній Україні. Можна стверджувати, що суспільна правосвідомість є підґрунтям для формування громадського запиту щодо якості парламентаризму, належної правової культури можновладців, підвищення ефективності діяльності правоохоронної та судової систем та ін.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій. Варто зазначити, що у науковій літературі вищеозначена проблема не набула належного розгляду, саме тому у нашому дослідженні ми **ставимо за мету** проаналізувати особливості впливу суспільної правосвідомості на характер державотворчого процесу у сучасній Україні.

Матеріали і методи. Так, на думку О. Краснокутського, правосвідомість, постаючи як одна із основних форм суспільної свідомості, яка утворюється із певної сукупності ідеальних форм, що охоплюють і відображають правове буття, суб'єктивних образів системного різноманіття правових відносин, норм права, на підставі яких ці відносини складаються, які формуються у суспільстві на відповідному етапі його історичного розвитку шляхом накопичення, збереження й перетворення інформації про них, має певний державотворчий потенціал і у своїй цілісності спрямована на процес розбудови держави, створення державного організму, виконуючи при цьому державотворчу функцію [1, с. 114-115]. У суспільній правосвідомості міститься низка цінностей, настанов, уявлень, які на думку громадян необхідно втілити під час розбудови демократичної держави.

Перманентний вплив на якість нормативного забезпечення державотворення здійснює ступінь розвиненості інституційної форми суспільної правосвідомості, яка зокрема відображається у якості законодавчих актів, що приймаються у певній державі. З цього приводу слушно зауважує академік В. Тацій констатуючи, що результатом бурхливої законотворчості перших років незалежності нашої держави став значний масив нормативно-правових актів, прийняття яких часто відбувалося за умов недостатньої концептуальної визначеності, соціальної обґрунтованості, супроводжувалося поспішністю, що аж ніяк не сприяло юридичній якості законодавства, його узгодженості та системності, як результат – високій ефективності

правового регулювання. Так, за оцінками експертів, за період незалежності України було прийнято близько 3 тисяч законів, причому більшість з них – це закони про внесення змін до вже прийнятих законів. Зрозуміло, що останнє якраз свідчить про низьку стабільність законодавства. Безперечно, спосіб “спроб та помилок” у такій соціально відповідальній галузі, як законотворча робота, є абсолютно неприпустимим, бо занадто дорого коштує для суспільства та держави. Вітчизняні науковці дійшли невтішного висновку, що найхарактернішими рисами сучасного законодавства є, з одного боку, внутрішня неузгодженість і безсистемність, а з іншого – прогалини, нерегульованість механізму реалізації та значна кількість суперечливих нормативних актів, які регулюють однорідну групу суспільних відносин, що створює плутанину та слугує підґрунтям для діяльності в обхід закону на “власний розсуд” [2, с. 56-57].

Аналізуючи вплив суспільної правосвідомості на державотворчий процес необхідно обов’язково враховувати і неінституційну її форму, яка є більш консервативною щодо глибинних змін. Зокрема, дослідник С. Третяк зазначає, що за роки незалежності України відбулося чимало змін в житті суспільства й свідомості людей. Але це не означає повної ліквідації тих деформацій правової свідомості населення, які склалися за роки радянської влади: тривалий час в Україні культивувалася ідея ототожнення права і законодавства [3, с. 26]. У сучасних умовах деформації правосвідомості пересічних громадян обумовлені кризовими явищами в українському суспільстві: низький рівень життя, остаточно не сформована класова структура вітчизняного соціуму, нестабільна політична та економічна ситуація. До цього слід додати вікові традиції правового нігілізму, оскільки Україна довгий час входила до складу інших держав, то право сприймалося здебільшого як інструмент примусу з боку пануючої держави. Українці віддавали пріоритет традиціям і звичаям, що сформувалися в межах національних громад.

Нажаль деформації суспільної правосвідомості знаходять свій прояв і у діяльності різноманітних суб’єктів державотворення – органів влади, посадових осіб, партій, політичних лідерів. Викривлення правосвідомості виявляється у ступені виконання вищезначеними суб’єктами норм права, їх ставленні до посадових обов’язків, розумінні своєї ролі у демократичних трансформаціях тощо.

В той же час, деформації суспільної правосвідомості поступово долаються під впливом загальної демократизації соціальних відносин, шляхом підвищення рівня розвитку інститутів громадянського суспільства. Необхідно зазначити, що громадянське суспільство виступає певним фундатором правової держави, виконує функцію контролю діяльності посадових осіб.

Громадянське суспільство по суті уособлює ступінь самоорганізації людської спільноти на ґрунті діючого законодавства та традицій. Отже, громадянин повинен усвідомити цінність права як невід'ємного атрибуту демократичної правової держави. З іншого боку, суспільна правова свідомість має сприймати і визнавати інструментальну функцію права як засобу вирішення існуючих протиріч. В цьому контексті цілком справедливо визначав роль держави відомий філософ С. Франк. Він підкреслював, що держава служить не будь-якій абстрактній меті, а утвердженню цілісної правди, внутрішньому, духовному розвитку суспільства, а громадянське суспільство, уособлює в собі не лише зовнішній засіб щодо задоволення інтересів окремих людей, а саме необхідну форму громадянського співробітництва, форму служіння, здійснення об'єктивної правди [4, с. 299-304].

Принциповим моментом щодо розвитку як держави, так і громадянського суспільства є їхня підпорядкованість праву. Саме дієва сила права, а не закону відрізняє демократичну державу від тоталітарної. В свій час Ш. Л. Монтеск'є проголосив, що у незалежній державі кожен громадянин має власну волю і є незалежним [5, с. 41]. Виходячи з цього, можна констатувати, що лише у незалежній демократичній державі можуть бути забезпечені права громадян та поступальний розвиток правосвідомості всього загалу. Взаємодія держави та громадянського суспільства здійснюється за діалектичним законом єдності та боротьби протилежностей: з одного боку вони постійно конкурують, а з іншого – приречені на співпрацю саме при демократії. Без взаємного впливу та контролю цих інституцій процеси демократизації та державотворення в будь-якій країні не можуть гармонійно відбуватися.

На переконання українського дослідника В. Мусіяки, у кінцевому підсумку, завдання громадянського суспільства, політичних партій як одного з її інститутів полягає в тому, щоб зробити Конституцію України, що проголосила вищою цінністю права та свободи особистості, дійсним реально діючим законом. Досягнення цієї мети

залежить від зрілості і творчої сили громадянського суспільства, що формується людьми як конкретна система економічних, політичних, правових і культурних відносин, автономна стосовно держави. Рівень розвитку таких відносин залежить, в першу чергу, від рівня свободи, відповідальності і активності громадян, від ефективності правових інститутів держави і ринкової економіки [6, с. 31]. Тобто, розвинена суспільна правосвідомість є необхідною складовою буття громадянського суспільства. Людина у демократичній державі повинна усвідомлювати свої права та обов'язки, а також мати прагнення відстоювати власну й суспільну свободу.

В свою чергу, держава має створювати законодавчі умови для розвитку демократичної правосвідомості в Україні задля подолання рудиментів патерналістської правосвідомості. Патерналістська політика держави, що тримає суспільство у недорозвиненому, незрілому стані за принципом “ми – ваші батьки, ви – наші діти”, має поступитися місцем партнерським відносинам між громадянином і владою. Тоді на зміну диктату неефективної й безвідповідальної влади прийдуть ініціатива та самоуправління громадян. Зауважимо, що українська держава має низку ознак неопатримоніальної системи управління країною: наявність патрон-клієнтельних зв'язків, перевага традицій над правом, зневажливе ставлення до існуючого законодавства. Така система відносин не опосередкована правом і за своєю суттю суперечить правовій державі з її публічністю та відкритістю щодо вирішення життєво важливих суспільних проблем.

Одним з ціннісних показників розвиненості демократичної суспільної правосвідомості, що впливає на державотворення, є розуміння громадянами свободи, вміння нею користуватися. В процесі становлення незалежної української держави народ отримав свободу, але на жаль не навчився нею користуватися, відстоювати та реалізовувати свої конституційні права. Тобто, суспільна та індивідуальна правосвідомість лише поступово “звикає” до демократичного виміру взаємодії з державою. Дійсна, а не декларована свобода можлива лише тоді, коли влада служить праву [7, с. 60-62].

Фактично політичний клас, управлінська верхівка країни повинні демонструвати високі зразки правосвідомості, що безумовно відображається на якості державотворення, розвиненості правосвідомості та правової поведінки всього загалу. На жаль, на сьогоднішній день правовий нігілізм та інші деформації правосвідомості

залишаються невирішеною проблемою як на рівні пересічних громадян, так і на рівні управлінської еліти.

На думку вітчизняного фахівця І. Осики, правовий нігілізм настільки міцно заволодів свідомістю людей, що “витравити” його звідти найближчим часом не виявляється можливим. Але можна послабити його позиції рішуче діючи за кількома напрямками:

- необхідно негайно припинити “війну законів”: у масштабі всієї держави закони й інші нормативні акти повинні бути приведені у відповідність з Конституцією й один одному;
- у діяльності правоохоронних органів необхідно забезпечити панування законності;
- негайно припинити волюнтаристичний стиль керування і володарювання: не використовувати “директивних” методів, що переступають через право ;
- вдосконалити механізми реалізації правових норм, спираючись насамперед на правові процедури ;
- використовуючи засоби масової інформації необхідно розпочати активну боротьбу з протиправними установками у поведінці, пропагувати законослухняність [8, с. 101].

В свою чергу, М. Іванчук визначає правовий нігілізм як деформований стан правосвідомості особи, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір. Він вважає, що явища правового нігілізму (невизнання законів, негативне ставлення до права) – найбільш поширена й укорінена форма правосвідомості населення у державах з авторитарним і тоталітарним режимами [9, с. 148]. Зауважимо, що вищезначене твердження є дещо суперечливими і вважаємо, що правовий нігілізм може включати злочинний намір, оскільки з психологічної точки зору людина достатньо легко переходить від ігнорування закону до його порушення. Правовий нігілізм базується на неприйнятті будь-яких правових цінностей або на системі антицінностей щодо діючого правопорядку та законодавства, що є шляхом до протиправних дій. Важко погодитись з тим, що правовий нігілізм найбільш вкорінена та поширена форма деформації правосвідомості саме у авторитарних та тоталітарних державах. Зауважимо, що

правовий нігілізм “розквітає” у перехідних суспільствах, коли одна політико-правова система змінює іншу. В цьому випадку правові норми попереднього режиму поступово втрачають цінність, а законодавство нового політичного устрою такої цінності ще не набуло за браком часу. Тобто, суспільна правосвідомість залишається дезорієнтованою, що і є певним підґрунтям для правового нігілізму. На пострадянському просторі на початку 90-х років ХХ сторіччя демократія сприймалась як система, що надає людині майже абсолютну свободу, а закони розглядалися як формальні перешкоди, які можна і необхідно обходити заради досягнення власної мети. З іншого боку, багато сфер суспільного життя на початку перебудови зовсім не були внормовані, що не сприяло розвитку правосвідомості українства. Навпаки, тоталітарні та авторитарні режими, як правило відпрацьовують цілу систему виховання “поваги до закону” у громадян, а порушення прав і свобод людини з боку держави стає нормою.

Визначаючи особливості впливу правосвідомості українства на державотворчі процеси необхідно враховувати константи національного характеру нашого народу, а саме таку його рису як індивідуалізм. Ця риса зумовлена, насамперед, землеробською культурою нашого народу, оскільки завдяки родючості чорноземів український селянин за рахунок індивідуальної праці забезпечував свої потреби, що відрізняло його працю від колективного землеробства. Внаслідок цього, в українському менталітеті індивідуалізм домінує над колективізмом, а особисті права є пріоритетними над загальними. Підкреслимо, що індивідуалізм може відігравати як позитивну, так і негативну роль в контексті розвитку модерної правосвідомості українського суспільства та становленні державності. З одного боку, ця риса впливала на формування почуття власної гідності українців, сприяла розвитку здатності самостійно впорядковувати особисте життя – створювати приватний неповторний світ, забезпечуючи таким чином певну міру свободи. З другого боку, індивідуалізм став причиною безсилля українського народу радикально вирішити проблему свого сталого розвитку, стабільного існування, створити соціонормативні, правові форми суспільної діяльності, захистити перші паростки державності.

З цього приводу М. Костомаров зазначав, що індивідуалізм проявив себе у небажанні і невмінні українців підкорятися єдиній, чітко визначеній меті, у відсутності цілеспрямованого розрахунку, а тому нездатності організувати та

втримати владу як основу своєї державності [10, с. 29-30]. Історія довела протилежне – українці змогли створити власну державу та почали демократичні перетворення. Тобто, можна вести мову про послаблення індивідуалістичних тенденцій у правосвідомості громадян, що зумовлено посиленням консолідуючих чинників в процесі державотворення.

В той же час, окремі представники політичного класу демонструють недостатній рівень політико-правової культури, пропонуючи суспільству гасла, що роз'єднують український народ і гальмують подальшу розбудову демократичної держави (наприклад, заклики до федералізації України). Протягом історичного розвитку український народ не раз ставав заручником непатріотичної еліти, яка захищала перш за все свої власні інтереси, а не народні. Цей фактор посилював індивідуалістичні настрої в українському суспільстві і формував недовіру до влади. У підсвідомості більшості населення України влада і право асоціювались із насильством над людиною, що стало однією з причин породження правового нігілізму в нашому суспільстві. Тому українське населення, як правило, боялося влади, не вірило у справедливість права, і всіляко намагалося позбутися зазначених атрибутів держави [11, с. 256].

Виходячи з вищенаведеного, необхідно зауважити, що рівень розвитку правосвідомості українського суспільства визначається здатністю громадян до правової самоосвіти. Якщо громадянин не знає своїх прав їм легше маніпулювати, впливати на нього у неправовий спосіб. Разом з тим, фахівці цілком слушно зауважують, що всі закони знати практично неможливо, тим більше для громадянина, який спеціально не займається юридичними питаннями. Тому виникає потреба виділити ті сфери й положення законодавства, що становлять найбільший інтерес для громадянина та дають йому можливість орієнтуватися у чинному законодавстві й впливати на державотворчі процеси. До них слід віднести: права й обов'язки людини стосовно держави та суспільства; права та обов'язки громадянина, що пов'язані з його професійною діяльністю; основи конституційного ладу; принципи й загальні правила функціонування різних гілок влади [12, с. 101-102].

Таким чином, важливі якісні зміни у правовій психології пересічних громадян, коли суспільна правосвідомість містить настанови та позитивні приклади щодо вирішення виникаючих протиріч різного рівня саме за допомогою права. Прийняті

закони повинні бути затребувані суспільством, а їх виконання гарантовано державою. Для розвитку цивілізованих стосунків між громадянином та державою значну роль відіграє право громадян на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (стаття 40 Конституції України). Через звернення громадян втілюється у життя один з конституційних принципів – забезпечення участі громадян в управлінні державними та громадськими справами (стаття 38 Конституції України). Звернення громадян є важливим засобом контролю за законністю в державному управлінні, оскільки сприяє виявленню недоліків в організації роботи відповідних органів. Аналізуючи звернення громадян, які надходять до органу влади, можна виявити найбільш проблемні питання, що потребують негайного втручання уповноважених осіб для вирішення. Звернення громадян можуть стосуватися різних напрямків діяльності суспільства і держави, але, як правило, вони мають єдину мету – звернути увагу відповідних органів і посадових осіб на необхідність розв’язання проблем, що зачіпають у першу чергу інтереси конкретної особи.

Важливу роль у розвитку правосвідомості українського суспільства відіграє система виховання, що спрямована на формування громадянських якостей особистості. Саме громадянин, що дотримується правових норм здатен стати запорукою поступального розвитку демократичної, правової держави. Правове виховання спрямоване на фіксацію у свідомості людини наступних установок, які є своєрідними орієнтирами у повсякденному житті:

- повага до закону та законності, ставлення до них як до вищих соціальних цінностей без яких неможливо реалізувати себе цивілізованим шляхом, захистити власні права та свободи;
- наявність правомірних цілей, планів, намірів у житті, діяльності, вчинках та не сприйняття всього протиправного;
- потреба, бажання, навички поводитися правомірно керуючись стійкими правовими мотивами;
- наявність непохитного імунітету до криміногенних спокус;
- прагнення допомогти правоохоронним органам у розкритті злочину, сприяти реалізації принципу невідворотності покарання;

– намагання утримати інших громадян від правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки;

– посильна участь у підтриманні правопорядку на роботі, за місцем навчання або проживання [13, с. 40].

Саме право, як таке, здійснює постійний вплив на суспільство через різні канали та засоби. Правовий вплив, як зазначає О. Скакун, охоплює єдність багатоманітних форм дії права та вплив на свідомість і поведінку людей. Правовий вплив на людину здійснюється двома каналами: 1) інформаційний – за допомогою правових норм держава доносить до учасників правовідносин власну позицію про те, яка поведінка є такою, що дозволена, вимагається або заборонена; 2) ціннісно-орієнтаційний – за допомогою права здійснюється засвоєння суспільством тих цінностей, що вироблені людством і переходять від покоління до покоління [14, с. 21].

Висновки. Підсумовуючи роздуми щодо ролі й місця суспільної правосвідомості у державотворчих процесах в Україні, необхідно зазначити, що саме поступальний розвиток нашого соціуму у сприйнятті й реалізації конституційних норм дозволить побудувати європейську систему відносин у трикутнику людина-суспільство-влада. Саме на ґрунті цивілізованих правовідносин повинна розвиватися українська нація та державність. Як свідчить досвід розбудови української держави, значний вплив на динаміку цього процесу має ступінь зростання політико-правової культури національної еліти. В той же час, важливу роль у зміцненні державності відіграє рівень розвитку демократичної правосвідомості всього українського суспільства, що у свою чергу сприяє посиленню громадського контролю за діями влади.

Список використаних джерел

1. Краснокутський О. В. Правова свідомість як перетворююча наслідкова складова процесу формування ідеології державотворення / О. В. Краснокутський // Культурологічний вісник. — 2013. — Вип. 31. — С. 105-116.

2. Тацій В. Шлях “спроб та помилок” надто дорого обходиться суспільству / В. Тацій // Віче. — 2005. — № 9. — С. 56-59.
3. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства / С. Третяк // Право України. — 2005. — № 4. — С. 26-29.
4. Франк С. Л. Духовные основы общества : Введение в социальную философию / С. Л. Франк. — Париж : ИМКА-Пресс, 1930. — 317 с.
5. Монтескье Ш. Избранные произведения / Шарль Монтескье. — М. : Госполитиздат, 1955. — 799 с.
6. Мусіяка В. Головна мета суспільства і держави / В. Мусіяка // Вибори та демократія. — 2005. — № 3 (5). — С. 30-33.
7. Лапкин В. В. Освоение институтов и ценностей демократии украинским и российским массовым сознанием / В. В. Лапкин, В. И. Пантин // Полис. — 2005. — № 1. — С. 50-62.
8. Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. — 2001. — № 7. — С. 98-101.
9. Іванчук М. Проблеми правової культури та правового виховання в українському суспільстві / М. Іванчук // Актуальні проблеми внутрішньої політики. — 2004. — № 3. — С. 140-149.
10. Костомаров Н. И. Две русские народности / Н. И. Костомаров. — К.; Х. : Майдан, 1991. — 71 с.
11. Скуратівський А. Правова культура в контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців / А. Скуратівський // Вісник Української академії державного управління. — 2002. — № 1. — С. 255-261.
12. Жаровська І. М. Теоретико-правові аспекти змісту правового принципу “незнання законів не звільняє від відповідальності” у контексті забезпечення доступності права / І. М. Жаровська // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2005. — № 10 (48). — С. 97-103.
13. Подберезський М. Педагогічні аспекти правової соціалізації особистості / М. Подберезський // Новий колегіум. — 2001. — № 1—2. — С. 40-44.

14. Сарновська С. О. Концептуальні засади правового регулювання / С. О. Сарновська // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2005. — № 6 (44). — С. 17-24.

Резюме

Досліджено сутнісні характеристики суспільної правосвідомості в Україні. Проаналізовано особливості впливу суспільної правосвідомості на державотворчий процес. Зазначено, що перманентний вплив на якість нормативного забезпечення державотворення здійснює ступінь розвиненості інституційної форми суспільної правосвідомості, яка зокрема відображається у якості законодавчих актів, що приймаються у певній державі. Стверджується, що деформації суспільної правосвідомості знаходять свій прояв і у діяльності різноманітних суб'єктів державотворення – органів влади, посадових осіб, партій, політичних лідерів. Викривлення правосвідомості виявляється у ступені виконання вищезначеними суб'єктами норм права, їх ставленні до посадових обов'язків, розумінні своєї ролі у демократичних трансформаціях тощо. Визначено прояви правового нігілізму у вітчизняному державотворенні. В той же час, деформації суспільної правосвідомості поступово долаються під впливом загальної демократизації соціальних відносин, шляхом підвищення рівня розвитку інститутів громадянського суспільства, їх активної діяльності. Необхідно зазначити, що громадянське суспільство виступає певним фундатором правової держави, виконує функцію контролю діяльності посадових осіб. Обґрунтовано корелятивність демократизації суспільної правосвідомості та якісних характеристик державотворчого процесу в Україні. Держава має створювати законодавчі умови для розвитку демократичної правосвідомості в Україні задля подолання рудиментів патерналістської правосвідомості. Патерналістська політика держави, що тримає суспільство у недорозвиненому, незрілому стані за принципом “ми – ваші батьки, ви – наші діти”, має поступитися місцем партнерським відносинам між громадянином і владою. Одним з ціннісних показників розвиненості демократичної суспільної правосвідомості, що впливає на державотворення, є розуміння громадянами свободи, вміння нею користуватися.

Summary

Studied the essential characteristics of public legal awareness in Ukraine. Analyzed features of the impact of public sense of justice on the state-building process. Indicated that a permanent impact on the state-building quality of regulatory support make the degree of development of institutional forms of social consciousness, which is particularly reflected in the quality of legislation adopted in a particular state. It is alleged that social strains of justice find their expression in a variety of state-building subjects - authorities, officials, political parties, and political leaders. Curvature of justice is found in the degree to implementation the aforementioned subjects of law, their attitude to the job duties, understanding their role in the democratic transformations and so on. Determined manifestation of legal nihilism in the domestic state building. At the same time, deformation of public sense of justice gradually overcome influenced by the overall democratization of social relations, through increased development of civil society and their activity. It should be noted that civil society advocates some founder of law, serves as the control of officials. Grounded the correlativity of democratization of social justice and quality characteristics of state building process in Ukraine. The state should create a legal framework for democratic development of justice in Ukraine in order to overcome the vestiges of paternalistic justice. Paternalistic policy of the state that holds society in underdeveloped, immature status on the principle "we - your parents, you - our children" must give way partnership between citizens and authorities. One of the indicators of development of democratic social justice, which affects the state building, is the understanding of freedom, the ability to use it. During the formation of an independent Ukrainian state people got freedom, but unfortunately did not learn how to use it fully, defend and exercise their constitutional rights. Defining features of Ukrainians justice influence on the state-building processes must take into account the constant national character of our people, namely its feature as individualism. Emphasized that individualism can play both positive and negative role in the context of modern Ukrainian society of justice and statehood.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА:

Калиновський Юрій Юрійович – професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор.

Службова адреса: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 77, кафедра філософії.
Телефон: 8-057-704-92-84.
E-mail: kalina_yy@mail.ru